

Beszámoló a T 043 750 számú *Magyarország az európai gazdaságban a 15-17. században* c. pályázati téma teljesítéséről

Mivel 2003. év végén kaptuk meg a támogatást, így engedélyt kaptunk a pályázat egy évvel való meghosszabbítására. A pályázat a rendelkezésre álló pénzt a költségtervnek megfelelően használta fel. Mivel a személyi kifizetéseknél a munkadíj kifizetésére alig került sor, így a fennmaradó pénzt külföldi kutatások napidíjára használtuk fel. Jelentősebb eltérésnek tekinthető, hogy a Társadalomtudományi Kollégium elnökének engedélye alapján számítógéppel pótolunk egy tönkre ment laptopot.

Az OTKA pályázat komplex időrendi megközelítése lehetővé tette, hogy a projekt megvalósítása során egymásra építve folytassunk vizsgálatokat a középkori és kora újkori kereskedelmi kapcsolatrendszer számos csomópontját illetően. Ily módon, ha mégoly laza összefüggésekben is, de közel két és fél évszázados folyamatról alkothatunk számos ponton új adatokkal árnyalt képet. Ennek jelentőségét alá húzza, hogy a nemzetközi és hazai gazdaságtörténeti/kereskedelemtörténeti kutatások már hosszabb ideje visszaszorulóban vannak, így a jelen projekt eredményei egyben a szakterület kontinuitását is biztosítják. A munkatervet teljesítettük.

A középkor vizsgálata okleveles anyaggyűjtésre adott lehetőséget. A MOL Diplomataikai Levéltára anyagában a középkori magyar pénzügyigazgatás területén dolgozó személyekre vonatkozó adatgyűjtésre került sor. A MOL mikorfilmtárából a következő állagok átnézésére (illetve korábbi kutatások kiegészítésére) került sor: Leleszi konvent országos levéltára, Jászói káptalan országos levéltára, Pozsony város levéltára, Nagyszombat város levéltára, Kőszeg város levéltára, Kassa város levéltára, Erdélyi Múzeum Egyesület levéltára törzsgyűjteménye illetve családi levéltáraiból több (Bethlen, Wass, Vécsey, Wesselényi, Jósika), Szász nemzeti levéltár, Brassó város, Segesvár város levéltára, Beszterce város levéltára (mivel az Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203-1570. Von Albert Berger. Aus dem Nachlaß herausgegeben von Ernst Wagner. Köln-Wien, 1986. regesztái túlságosan rövidek), Medgyesi Evangélikus templom levéltára, Kolozsmonostori konvent és a Gyulafehérvári káptalan magánlevéltára. Az Erdélyben őrzött levéltárak esetében a kutatást (az erdélyi sajátosságoknak megfelelően) az 1540/41-ig terjedő időszakig terjesztettük ki. Kutatás folyt Kassán, Eperjesen, Dubrovnikban, Bécsben (HHStA Erdődy levéltár, Hofkammerarchiv, Wiener Stadt- und Landesarchiv), Hainburgban (Stadtarchiv) továbbá Rómában (Vatikáni Könyvtár), Velencében (Biblioteca Marciana) és Milánóban (Biblioteca Ambrosiana).

2006-ban Gyulafehérvárott a Hunyadi János konferencián Draskóczy István előadást tartott Hunyadi pénzügyi szakembereiről. Elsősorban az olasz

eredetű vállalkozók jelenlétére helyezte az előadás a hangsúlyt. Draskóczy István 2007-ben Nagyváradon, a Zsigmond királlyal foglalkozó nemzetközi konferencián a német és itáliai vállalkozóknak a magyarországi rézbányák feletti befolyásért zajlott küzdelmeiről beszélt (15. század első fele). Bebizonyosodott, hogy Wolfgang Stromerrel szemben inkább Kubinyi András véleménye fogadható el, aki arról írt, hogy az olasz és német vállalkozói csoportok egymást váltották a Zsigmond-kor magyarországi bányagazgatásában.

Az OTKA pályázat során dolgozat jelent meg Szapolyai János pénzügyigazgatási tisztségviselőiről (Levéltári Közlemények 75 /2004/ 27 – 45.: a tanulmány ugyan a sóigazgatás szakembereit tárgyalta, ám információkat tartalmaz a nagybányai nemesfémbányászatban tevékenykedő külföldiekről). Egy lengyelországi forráskiadvány (Sroka: Documenta ad res Poloniae pertinentia... 1-2. Kraków, 1998-2000.) kapcsán lehetőség nyílt a podolini árumegállító joggal foglalkozó oklevelek áttekintésére (Turul 2004.). Megjelenés előtt áll: *Draskóczy István: Só a középkori Magyarországon. In: Középkori magyar gazdaságtörténet a régészet és az anyagi kultúra tükrében. Szerk. Kubinyi András, Laszlovszky József, Szabó Péter. Budapest, 2008.* Több olyan kézirat készült el, amelyek megjelenésére az elkövetkező két esztendőben fog sor kerülni. Eredményeik összefüggnek a pályázat utolsó esztendejében folytatott kutatásokkal.

A munkatervnek megfelelően elkészült az a nagyobb tanulmány, amely az osztrák só magyarországi behozatalát tárgyalja. Eme munka előzményének tekinthető *A Nyírbátor és Sopron. Az árumegállító jog és a só a 14 – 15. századi Magyarországon* c. írás, ami a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2006/3. számában látott napvilágot (251 – 265.). Sikerült olyan, eddig ismeretlen osztrák hercegi okleveleket találni, amelyek Hainburg és Pozsony kapcsolatainak történetét világítják meg. A tiltások és a sómonopólium ellenére a 15. század első felében hoztak be sót Nyugat-Magyarországra. Világossá vált, hogy eme behozatal csúcsidőszaka az 1440-es és 1450-es évekre tehető. A tény a belső háború mellett azzal a körülménnyel függ össze, hogy Nyugat-Magyarországon számos uradalom Habsburg kézre került. Mátyás 1464/65 táján vetett véget a legális nyugati importnak. Az 1490-es évektől kezdve vannak adataink ismét az osztrák só behozatalára, amit a városi tanács intézett. Ennek következtében az import nagysága elmarad attól, amit a 15. század közepén tapasztalunk. A magyarországi termelés akadozása miatt (1521-ben a király megszüntette a sómonopóliumot, ami zavarokat okozott) az 1520-as évek elejétől állandósult ismét a behozatal. 1526 után az osztrák só beáramlását az új politikai helyzet (Ferdinánd királysága) segítette elő.

A legális import mellett nem feledkezhetünk meg a csempészforgalomról sem. Megállapítható, hogy mind Sopron, mind Pozsony esetében az osztrák só értékesítési területe egybeesett az adott városok tágabb piackörzetével, ami jelzi, hogy eme települések polgárai részt vettek a sókereskedelemben. Az

osztrák termék eljutott a Balatonfelvidékig illetve a Vág vonaláig. A 15. század közepén Nyugat-Magyarországra legalább 2 – 2,5 ezer tonna osztrák főtt só hoztak be (a stájerországi és felső-ausztriai kitermelés 12 – 13 %-a !). A pozsonyi számadások alapján úgy tűnik, hogy az importőrök többsége a város polgáraival azonosítható. Ők hajón hozták be ezt a cikket.

A nyugati import mellett a Lengyelországból Magyarországra irányuló sóbehozatalra vonatkozó adatok összegyűjtésére is sor került. Bizonyos, hogy igen jelentős mennyiségű lengyel bálványsó került a magyar piacra. A magyarországi külkereskedelemben szerepet játszott a só kivitele. Simon Zsolt a baricsi és kölpényi harmincadok alapján tanulmányt és PhD. disszertációt készített a Magyarország és a Balkán közötti későközépkori forgalomról. tanulmány Mivel Draskóczy István lett a disszertáció opponense, véleményében fejtette ki álláspontját: 1/ a Balkánon a török forrásokban kimutatható a kősó, ami részben valóban erdélyi eredetű; 2/ a középkori magyar – szerb (magyar – balkáni) kereskedelmi kapcsolatok vizsgálatakor érdemes arra is figyelni, hogy a magyar határtól nem messze Szerbiában és Boszniában ezüst bányák találhatók, amelyek nemesérce a 14. században a szerémi pénzverde nyersanyagául szolgálhatott. 3/A délmagyarországi kereskedelmi forgalom a dubrovnikai levéltár segítségével tárható fel (jugoszláv kutatók eredményeire lehet támaszkodni). Sikerült a dubrovnikai városi levéltárban folytatott kutatások révén a Magyarországon megforduló dubrovnikai kereskedők listáját bővíteni.

AZ OTKA pályázat célkitűzései között szerepelt, hogy sikerüljön Mátyás jövedelmeivel foglalkozó tanulmányt megalapozni. Az előzetes eredmények a Budapesti Történeti Múzeum Mátyás kiállítása katalógusában fognak rövidesen megjelenni. Kéziratban elkészült egy nagyobb lélegzetű forrástanulmány az 1460-as évek elejére datált pápai nunciusi jelentésről, s ennek kapcsán Mátyás jövedelmeiről. Ebből a célból került sor olaszországi tanulmányutakra. Kiderült, hogy a pápai nunciusi jelentés 18. századi olasz nyelvű kiadása (a kutatás ezt használja) viszonylag késői (16. század vége) kéziraton alapul, s nem pontos. Ezzel szemben a Vatikáni Könyvtárban Draskóczy István megvizsgált egy másik, közelkorú kéziratot, s a Biblioteca Marcianában egy velencei kéziratot, ami 1493 késő őszen készült. Eme utóbbi kézirat szövegével majdnem azonos az a variáns, amit 2007 nyarán kutatói szerencse révén a CEU egy hallgatója fedezett fel Firenzében (kézírása a 15. század végére tehető). Az OTKA keretei között végzett forrásfeltárás megteremti a kritikai kiadás feltételeit. A közelkorú kéziratok eltérő információkat is tartalmaznak, különösen Mátyás bevételeiről. A jelentés elkészítése nem feltétlenül tulajdonítható Landus pápai nunciusnak, ugyanis a velencei követ (1456 – 1463 között élt Magyarországon) szerzősége is szóba jöhet. A szerző sokat tudott Erdélyről. Megállapítható (kiadott szövegből nem), hogy bányászatot (különösen sóbányászatot) ismerő olaszok lehettek az informátorok. A jelentés adatai (és a hozzájuk fűzött magyarázatok) többnyire még az 1464. esztendei koronázást megelőző időszakra mutatnak.

Ismeretes, hogy Mátyás idején 5 %-ra változott a külkereskedelmi vám nagysága. Pach Zsigmond Pál épp az un. Landus jelentés alapján tette a változást a 60-as évek elejére. Figyelemre méltó azonban, hogy az első ismert adat 1467-ből származik (Erdélyből), miként azt Pakucs Mária (Bukarest) CEU PhD. disszertációjában (2004-ben előopponense Draskóczy István volt) kimutatta (Mária Pakucs: Sibiu – Hermannstadt. Oriental Trade in Sixteenth Century Transilvania. Köln-Weimar-Wien, 2007. Böhlau 18.). Ennek alapján a reform országos bevezetésére 1467-ben került sor. A kérdéshez adalék, hogy 1464-ben a sóbehozatal után Pozsonyban ugyanúgy harmincadot kellett fizetni, mint korábban. Így a jelentés egyes információi 1464 utáni korszakra utalnak.

Kutatási eredményeit Draskóczy István a 2008. májusában az ELTE által szervezett, Mátyás királlyal foglalkozó nemzetközi konferencián fogja ismertetni (a rezümé kötet megjelenés előtt áll). Az un. Landus jelentés (Budapesten nem tárgyalandó) vonatkozásairól fog Draskóczy István 2008. szeptemberében Debrecenben, illetve októberben Kolozsvárott megrendezésre kerülő nemzetközi Mátyás konferencián beszámolni. Az OTKA pályázat jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy Draskóczy István gazdaságtörténeti témájú akadémiai doktori disszertációját befejezze (Címe: *Magyarországi sóbányászat és sókereskedelem a későközépkorban*). A disszertáció több fejezete (sóimport, Landus jelentés vizsgálata, Szapolyai korszak sókamaraipánjai) az OTKA pályázati támogatása nélkül nem készülhetett volna el.

Draskóczy István a pályázati időszakban részt vett Paulinyi Oszkár tanulmányait közreadó kötet szerkesztésében. A munkában a neves kutató azon írásai is megjelentek, amelyek Magyarországnak az európai gazdaságban betöltött szerepét tárgyalják. Draskóczy Ekkehard Westermann felkérésére a professzor egy készülő műve számára (Fuggerekről) magyarországi és horvátországi helységek azonosítását végezte el.

A pályázati téma 16-17. századi részének (Gecsényi Lajos) alapkoncepciója azt az elérendő célt jelölte meg, hogy a több évtizedre visszatekintő kiterjedt – a projekt folyamán a legújabb természettel bővített - szakirodalom adatainak bázisán, a levéltári források minél szélesebb körű feltárásával megalapozza a Magyar Királyság nyugat-európai kereskedelmi kapcsolatairól készülő monográfiát. Ennek megfelelően a kutatások középpontjában mindvégig a levéltári források rendszeres kutatása és elemzése állt.

Gecsényi Lajos a Magyar Országos Levéltár kamarai archívumának fondjaiból a kamarai tanácsülési jegyzőkönyveket, a Benignae resolutiones 1526-1630 évkörű, a Miscellanea Tricesimalia, a Lymbus 16-17. századi iratait, a Szepesi Kamarai Levéltárból a Repraesentationes, informationes et instantiae 1560-1630 évkörű iratait tekintette át. Kutatásokat folytatott Münchenben a Bajor Állami Főlevéltárban (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) a birodalmi kamarai bíróság peres irataiban; a Bajor Gazdasági Levéltárban (Bayerisches Wirtschaftsarchiv) az augsburgi kereskedőcéh irataiban; Augsburgban a Városi

Levéltárban (Stadtarchiv) a városi magisztrátus levelezésében, különböző kereskedőházak üzleti könyveiben; Bécsben az Osztrák Állami Levéltár Udvari Kamarai Levéltár részlegében (Österreichisches Staatsarchiv Hofkammerarchiv) a Niederösterreichische Herrschaftsakten, a Münz- und Bergwesen és a Reichsakten állagaiban; a Bécsi Városi Levéltárban (Wiener Stadt- und Landesarchiv) a főkamarási számadásokban; Nagyszombatban a Városi Levéltár missiles gyűjteményében és Wroclawban (Breslau) a Területi Állami Levéltárban, ahol a különböző városi gyűjteményeket tekintette át a témára vonatkozó források után kutatva.

A kutatások jelentős új adatokkal gazdagították a kereskedelmi kapcsolatokra, a vámigazgatásra, a kereskedőkre és a vámszemélyzetre vonatkozó ismereteinket.

Külön ki kell emelni az alábbi forráscsoportokat:

A birodalmi kamarai bíróság (Reichskammergerichtshof) anyagában elfekvő 16. század eleji peres iratok, mint ilyen vonatkozásban eddig egyáltalán nem hasznosított forrástípus, lehetővé teszik a kereskedelem technikai részleteinek, mikrovilágának pontos feltárását. Nagy jelentősége van az augsburgi magisztrátusi levelezés megismerésének, amiből számos következtetés vonható le az augsburgi kereskedőházaknak a magyarországi hatalomváltás, I. Ferdinánd hatalomra kerülése iránti érdeklődésére. Az augsburgi Österreicher kereskedőház 1593-1618 közötti üzleti könyvei a térségben, ezen belül az egyes magyar városokban kiépített üzlethálózat nagyságrendjének megismerését teszik lehetővé.

A sziléziai (wroclawi) kereskedők magyarországi működésére, a lengyel/krakkói konkurrenciával a magyar piacokért vívott harcára vonatkozó ismereteket elsősorban a magyarországi oszmán berendezkedés kezdeti szakaszában, az 1540-es években, sikerült jelentősen bővíteni, ami hozzájárul a kereskedelmi kapcsolatrendszer új viszonyainak tisztázásához.

A hazai kamarai iratok az export-import összetétele és felvevőpiaca változásainak nyomon követését teszik lehetővé a 17. század megváltozott viszonyai között.

Összességében Gecsényi Lajos kutatása megerősítette azt, hogy a 15. század végétől ismételten fellendülő dél-német kapcsolatokat, amelyek a hazai élőállat, nyersbőr és ásványi nyersanyag (réz) exportján, illetve a nyugati ipari termékek (döntően textil és vasárúk) importján épültek fel, a magyarországi oszmán megszállás lényegesen nem érintette. Pest és Buda, az ország kereskedelmi központjainak elvesztésével – részben az ő menekült lakosaik segítségével - a nyugati országrészben új központok jöttek létre, amelyek szoros kohézióban a bécsi és a környékbeli piacokkal továbbra is háttérként szolgáltak a Duna menti és a prágai irányból érkező német kereskedőknek és bécsi megbízottaiknak. Tőlük eltérően a breslaui kapcsolatok – a borexport kivételével - számottevően visszaestek és helyükön a krakkói kereskedők bővíthették üzleteiket. A kisebb-nagyobb hullámvölgyekkel tarkított 16. század végén az ún.

hosszú török háború, majd a rákövetkező polgárháborús konfliktusok először meggyöngítették a magyar agrárgazdaság termelőképességét, csökkentették a felvevőpiacot, tovább rontották a kereskedelem biztonságát, míg nem a harminc éves háború pusztításai hosszú időre ellehetetlenítették a dél-német birodalmi városok gazdaságát. Habsburg (I.) Ferdinánd király pénzügyigazgatási reformjai az erős kereskedelemre építve hozták létre azt a vámrendszert, amely bevételeivel értékelhető hozzájárulás volt a magyarországi védelmi rendszer fenntartásához.

A megismert új források felhasználásával Gecsényi Lajos 2007-ben egy kisebb német nyelvű összefoglalót publikált Heidelbergben a dél-német kereskedőknek a magyarországi export-importban játszott szerepéről (*Handelsbeziehungen zwischen Ungarn und den süddeutschen Städten am Anfang der Frühen Neuzeit In: Suevia Pannonica. Archiv der Deutschen aus Ungarn Jg. 33. 27-42.*). 2006-ban két német nyelven megjelent forrásközlést jelentetett meg az újonnan feltárt források alapján Münchenben (*Archivalische Zeitschrift*) és Bécsben (*Wiener Geschichtsblätter*) az augsburgi kereskedőknek I. Ferdinánd 1527. évi magyarországi hadjáratáról kapott információiról, valamint a Bécsbe menekült pesti polgároknak a kereskedelmi kapcsolatokban játszott szerepéről. Kéziratban elkészült három további közlemény (*Egy pesti polgár pere nürnbergi üzletfelei ellen a 16. század kezdetén; Boroszló magyarországi kapcsolatai az 1540-es években; Nyugat-magyarországi városok vitája Buda kereskedelmi szerepének átvételéről*), melyek megjelenése ebben az évben várható.

Gecsényi Lajos a pályázati időszakban részt vett két műhelykonferencián, Pozsonyban, ahol a konferencia elnökeként tartott bevezető előadást (a Pálffy család szerepe a politikai és gazdasági életben a 16/17. század fordulóján) illetve Münchenben (a gazdaságtörténet korai forrásai). Több konzultációt folytatott a témáról német és osztrák gazdaságtörténészekkel a bécsi és müncheni egyetemen. Bírálója, illetve bizottsági tagja volt a tematikába vágó három doktori disszertációnak és egy habilitációs eljárásnak az ELTE Bölcsészettudományi Karán.

A projekt fő célkitűzése teljesült, készen van Gecsényi Lajos tervezett monográfiájának a részletes vázlata, megírására egy esztendőn belül sor kerül. Budapest, 2008. március 14.

Draskóczy István (témavezető)